

Sprawozdanie
z Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Artystycznej
„Śpiew wieków” w służbie współczesnej liturgii —
teoria i praktyka śpiewu gregoriańskiego
w perspektywie badań spadkobierców myśli Eugène Cardine’a
(Białystok, 20–21 października 2016 r.)

Pomimo że teoria i praktyka śpiewu gregoriańskiego w ujęciu myśli Eugène Cardine’a już od kilkunastu lat są obiektem zainteresowania polskich ośrodków naukowych, jej osiągnięcia ciągle są dość słabo utrwalone w świadomości osób zajmujących się muzyką kościelną. Za moment, od którego *Semiologia gregoriana* francuskiego benedyktyna, wydana po raz pierwszy w 1968 r. w Rzymie, stała się rzeczywistym punktem odniesienia dla studiów gregoriańskich i pomostem pomiędzy nimi a praktyką, uznać można ustanowienie w 1975 r. „szkoły semiologii gregoriańskiej” przy Papieskim Instytucie Muzyki Sakralnej w Rzymie, w którym spadkobierca tradycji muzycznej opactwa w Solesmes od 1952 r. był profesorem. Do jego uczniów należeli m.in.: Rupert Fischer, Marie-Noel Colette, Luigi Agustoni, Johannes Berchmans Göschl, Godehard Joppich, a także Marie-Claire Billecocq, u której studiował pierwszy w Polsce propagator wykonawstwa śpiewu gregoriańskiego według bezliniowych zapisów neumatycznych i wykładowca semiologii gregoriańskiej w Warszawie, Krakowie i Bydgoszczy — ks. prof. dr hab. Kazimierz

Szymonik. Możliwość szerszego rozpowszechnienia na gruncie polskim osiągnąć Cardine'a stworzył rodzimy przekład jego dzieła oparty na wydaniu francuskim, autorstwa Macieja Kazińskiego i Michała Siciarka, który ukazał się w oficynie benedyktynów tyńskich w 2000 r. (reedytowany w 2008 r.).

W ten rozwijający się także w Polsce nurt popularyzacji semiologii gregoriańskiej i reaktywacji do dzisiejszej liturgii śpiewu gregoriańskiego w optyce szczytowej zdobyłszy ruchu powrotu do autentycznego śpiewu gregoriańskiego wpisała się Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Artystyczna zatytułowana „*Śpiew wieków*” w służbie współczesnej liturgii — teoria i praktyka śpiewu gregoriańskiego w perspektywie badań spadkobierców myśli Eugène Cardine'a, zorganizowana w dniach 20–21 października 2016 r. przez Wydział Instrumentalno-Pedagogiczny Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Białymstoku. Pomysłodawcy i organizatorzy wydarzenia, pod przewodnictwem prof. dr hab. Wioletty Miłkowskiej, poprzez uznane grono zaproszonych specjalistów, tematykę referatów i szeroko zakrojoną koncepcję, polegającą na połączeniu wykładów, warsztatów gregoriańskich i uroczystej Mszy św. w gregoriańskiej oprawie muzycznej przygotowanej przez uczestników, stworzyli doskonałe warunki dla pogłębienia wiedzy o śpiewie gregoriańskim i jego praktycznej interpretacji, jak również uświadomienia sobie, na czym polega istota fenomenu jego dzisiejszego odkrywania i pielęgnacji. Dla uczestników konferencji, wśród których dominowali studenci Wydziału Instrumentalno-Pedagogicznego Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Białymstoku, a nadto alumni tamtejszego Wyższego Seminarium Duchownego pod opieką ks. Krzysztofa Łapińskiego, stała się ona także okazją do zadawania pytań, które dotyczyły m.in. współczesnych zaniedbań chorału, trywializacji śpiewu religijnego, poszukiwania sposobów powrócenia do tradycji łacińskiej, odkrywania istoty pogłębiającej roli śpiewu gregoriańskiego.

Konferencję objętą honorowym patronatem ks. abpa prof. dr hab. Edwarda Ozorowskiego, Metropolity Białostockiego, otworzyła prof. zw. dr hab. Bożenna Sawicka — Dziekan Wydziału Instrumentalno-Pedagogicznego Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Białymstoku. Pierwszy dzień wydarzenia został wypełniony w większej części wykładami, podczas gdy w drugim dniu przeważały warsztaty gregoriańskie. Wykład inauguracyjny, zatytułowany *Od Grzegorza do Cardine'a — etapy rozwoju, upadku i odnowy śpiewu gregoriańskiego na przestrzeni wieków*, wygłosił ks. prof. dr hab. Kazimierz Szymonik, reprezentujący Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina w Warszawie. W swoim wystąpieniu dokonał syntetycznego ujęcia wydarzeń, postaci, inicjatyw, zjawisk, mających kluczową rolę z punktu widzenia historii i tradycji śpiewu gregoriańskiego. Najbardziej interesującym wątkiem wykładu był bez wątpienia opis okoliczności i przyczyn, które doprowadziły do powstania dzieła Cardine'a. Prelegent wyjaśnił także sens znaczeniowy sformułowania „śpiew wieków”, użytego w tytule konferencji. Podkreślił, że chodzi o śpiew wyrosły z przejęcia psalmów z tradycji synagogałnej, silnie

obecny z drugiej strony w nauczaniu papieża Benedykta XVI, czyli śpiew nie tylko historyczny, lecz śpiew przyszłego Kościoła, rozmodlonego, o pogłębionej formacji religijno-liturgicznej.

Waga perspektywy historycznej dla poznawania tajników chorału gregoriańskiego została uwypuklona także w drugim referacie sesji, zatytułowanym *Powrót do źródeł śpiewu gregoriańskiego drogą do pogłębionej refleksji liturgicznej*, wygłoszonym przez mgr Emilię Dutkiewicz z Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie. Autorka skoncentrowała się na próbie usystematyzowania elementów, poprzez które przejawia się — immanentna dla śpiewu gregoriańskiego — muzyczno-teologiczna symbioza. Do elementów tych zaliczyła m.in.: odniesienia muzyki do Logosu, ścisły związek śpiewu gregoriańskiego z czynnościami liturgicznymi, modlitewne ukierunkowanie śpiewu gregoriańskiego, skale oparte na możliwościach głosu ludzkiego, główne prawa rządzące wykonaniem śpiewu gregoriańskiego. Za pomocą tej swoistej gradacji starała się wykazać, że semiologia pozostaje na usługach teologii.

Sesję drugą wypełniły dwa wykłady w języku włoskim wygłoszone przez prelegentów z zagranicy. Ich moderatorem i tłumaczem był dr hab. Michał Sławewski z Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie, którego tożsamość naukową i muzyczną ukształtowały m.in. studia w *Conservatorio di Musica A. Casella* w L' Aquilla i Papieskim Instytucie Muzyki Sakralnej w Rzymie. Jako pierwsza wystąpiła dr hab. Janka Bednáríková z Katolickiego Uniwersytetu w Ružomberku na Słowacji z wykładem *Il patrimonio storico della semiologia gregoriana in Slovacchia (Dziedzictwo historyczne semiologii gregoriańskiej na Słowacji)*. Zaprezentowała ona około 20 fragmentów z notacją bezliniową typu niemieckiego, spisanych w większości w XIII w., które zostały wydobyte z okładek ksiąg zachowanych w archiwach, bibliotekach i muzeach na Słowacji (Bardejov, Bratysława, Dolný Kubín, Kremnica, Lewocza, Martin, Modra). Materiał źródłowy omówiła nie tylko w odniesieniu bezpośrednio do zapisów neumatycznych, lecz także w kontekście historyczno-liturgicznym, obejmującym okres od przyjścia chrześcijaństwa na tereny dzisiejszej Słowacji w pierwszej ćwierci IX w. i konsekrowania w 833 r. pierwszego kościoła w Nitrze do przełomu XIII i XIV w., kiedy kultura religijna funkcjonowała już w rozwiniętej strukturze kościelnej. Godne podkreślenia są refleksje prelegentki na temat trudności w identyfikacji badanego zasobu źródłowego, znajdującego się obecnie na końcowym etapie opracowania. Zwróciła ona także uwagę na jego znaczenie jako dokumentacji kulturowania tradycji chorałowej, ale i jako dziedzictwa przystępnego dla uczestników dzisiejszego życia muzyczno-liturgicznego.

Kulminacyjnym momentem pierwszego dnia konferencji był wykład ks. prof. Alberto Turco, autorytetu w dziedzinie śpiewu gregoriańskiego, aktywnego na polu naukowym, dydaktycznym, koncertowym, nagraniowo-wydawniczym, reprezentującego Centrum Śpiewu Gregoriańskiego i Monodii *Dom Jean Claire* w Weronie.

Oprócz wielu zaszczytnych funkcji, które pełnił od lat 60-tych w Weronie, wspomnieć trzeba o jego działalności jako profesora śpiewu gregoriańskiego w Papieskich Instytutach Muzyki Sakralnej w Mediolanie i Rzymie. W swoim wykładzie zatytułowanym *Le forme primitive della salmodia ed il loro contributo alla centonizzazione delle altre composizioni* (*Pierwotne formy psalmodii i ich wkład w centonizację*) skupił się na ukazaniu źródeł melodii centonizowanych z położeniem nacisku na psalmodię jako podstawowy element, z którego rodzi się kompozycja gregoriańska. Omówił pierwotne formy psalmodii oraz prawa ewolucji modalnej: opadania dźwięku finalnego i przesuwania tenoru do góry. Wskazując komponenty składające się na projekt kompozycji, oprócz stopni i formuł stabilnych, zwrócił uwagę m.in. na miejsce utworu w liturgii, podwajanie formuł, podział lub tropowanie jubilusa, traktowanie formuły melodycznej jako rodzaju słownika, zmianę idei kompozycyjnej przez wyjście poza pentatonizm, ewolucje z uwagi na przeznaczenie dla scholi. Za pomocą takiego stopniowego odślaniania tajników melodii złożonych z formuł przynależnych do różnych modusów wyjaśnił, na czym polega fenomen łączenia ze sobą różnych elementów i formuł w sposób homogeniczny i niezauważalny, ukazując przy tym szereg cech specyficznie gregoriańskich oraz ścisłą współzależność semiologii i modalności (semiomodalność).

Drugiego dnia konferencji wygłoszone zostały tylko dwa referaty. O. mgr Radosław Tomczak OFM Conv, wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi-Łagiewnikach, przedstawił wykład *Średniowieczny brewiarz franciszkański*. Zarysował w nim historię formowania się brewiarza franciszkańskiego, poczynając od wskazania przyczyn zrodzenia się pragnienia reformy liturgicznej w Kościele w końcu XII w., kończąc na omówieniu inicjatyw papieskich drugiej połowy XIII w. rozszerzenia wykorzystania uporządkowanych przez franciszkanów ksiąg. Wyjaśniając zawitości przechodzenia przez wiele prób korekt modlitwy zawartej w księdze do odprawiania liturgii godzin, uwzględnił szereg różnych aspektów: rozporządzenia władz kościelnych rzucające światło na praktykę liturgiczną, franciszkański *modus vivendi*, inicjatywy kompozytorsko-muzyczne braci mniejszych, strukturę franciszkańskiego kalendarza, cechy charakterystyczne franciszkańskiej kultury rękopiśmiennej. Podstawę tak szerokiego spojrzenia stanowił cel postawiony przez autora: umieszczenia zagadnienia brewiarza w kontekście roli franciszkanów dla kształtowania się liturgii Kościoła.

Ostatni wykład konferencji przedstawił dr hab. Michał Sławecki. Zafascynowany odkryciami Cardine'a i jego spadkobierców, które zrewolucjonizowały sposób wykonania śpiewu gregoriańskiego, w swoim wystąpieniu zatytułowanym *Coupure neumatique — grupowanie neumatyczne i artykulacja* skupił się na artykulacji neumatycznej, egzemplikując przedmiot materiałem badawczym zaczerpniętym ze studiów twórcy semiologii gregoriańskiej. Szczegółowy opis rodzajów zjawiska bazującego na świadomym rozdysponowaniu wewnętrznym elementów neumy poprzedził charakterystyką dwóch innych podstawowych praw rządzących śpiewem gregoriańskim: elastyczności czasu sylabicznego, która jest spowodowana różną budową

wewnętrzną sylab, oraz reperkusji, wprowadzonej przez Cardine'a do kanonu wykonawczego. Wykład ten był przekazany z pozycji teoretyka, dostarczającego dowodów naukowych mających swe źródło w dogłębnym studiowaniu najstarszych rękopisów, jak i wrażliwego muzyka, który na płaszczyźnie praktycznej stara się jasno sprecyzować styl wykonawczy śpiewu gregoriańskiego. Dlatego wybijającą jego cechą było wyczulenie odbiorców na to, że śpiew gregoriański reprezentuje inny, niemenzuralny sposób myślenia, że tylko oratorskie traktowanie materii dźwiękowej, niemające w sobie nic romantycznego, pozwala tak sonoryzować tekst, aby dojść do jego sedna.

Ten ostatni wykład stworzył doskonale przejście do warsztatów gregoriańskich, otwartych dla wszystkich zainteresowanych monodią liturgiczną, które dr hab. Michał Sławcki poprowadził razem z ks. prof. Alberto Turco. Czynni uczestnicy przygotowali pod ich kierunkiem *proprium missae* XXIX tygodnia okresu zwykłego oraz *Kyrie XVI*, *Gloria XV*, *Sanctus X* i *Agnus Dei II ad libitum*. Pracę nad interpretacją i stylowym wykonaniem repertuaru zwieńczyła uroczysta Msza św. w gregoriańskiej oprawie muzycznej w kościele pw. św. Kazimierza Królewicza w Białymstoku, podczas której liturgii przewodniczył ks. prof. Alberto Turco, a homilię wygłosił ks. dr Wojciech Łazewski, prałat Białostockiej Kapituły Metropolitalnej.

Podsumowując wydarzenie, warto wyrazić radość z faktu docenienia przez organizatorów wagi umożliwiania konfrontacji środowiska muzyków kościelnych z dokonaniem wybitnych gregorianistów. Żywym wyrazem tej świadomości stał się udział organizatorów z wydziału białostockiego nie tylko w części naukowej — jako moderatorów sesji, lecz także muzyczno-liturgicznej, a więc włączenie się dr Karoliny Mika — kierownika merytorycznego konferencji, w śpiew gregoriański wykonany podczas Mszy św. i przejęcie przez dr. Rafała Sulimę funkcji organisty. To wspólne działanie organizatorów i wszystkich uczestników dało poczucie, że uniwersytet muzyczny stworzył doskonale warunki dla osób zainteresowanych śpiewem gregoriańskim, w którym wiedza integralnie łączy się z praktyką, który uczy przetwarzać płynące z kontemplacji Boga przeżycie wiary w słyszalne dźwięki.

Ewa Bielińska-Galas